

NOZIEDZĪGI IEGŪTAS MANTAS INSTITŪTA IZPRATNES NO 1961. LĪDZ 1991. GADAM ĢENĒZES AVOTI

COMPREHENSION OF THE SOURCES OF GENESIS UNDERLYING THE INSTITUTE OF CRIMINALLY ACQUIRED PROPERTY FROM 1961 TO 1991

Daira Sergejeva, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

This article provides an insight into the comprehension of sources of genesis underlying the institute of criminally acquired property in the territory of Latvia in the period from 1961 to 1991 (hereinafter – Soviet period). It should be emphasized that the legal regulation and understanding of the institute of criminally acquired property in the Soviet period was in line of that time, it can be concluded that the basic regulatory principles of the institute of criminally acquired property in the Soviet period can be found in the legal framework of the Russian Empire. It is a peculiar and even paradoxical synthesis of the ideology of Marxism-Leninism and the classical criminal procedure.

Atslēgvārdi: padomju perioda krimināltiesības, noziedzīgi iegūta manta, noziedzīgi iegūtas mantas institūts

Keywords: criminal law of Soviet period, criminally obtained property, institute of criminally obtained property

Ievads

Rakstā noziedzīgi iegūtas mantas institūta saturs un ģenēze tiek aplūkota tikai Latvijas teritorijā padomju periodā, akcentējot laikposmu no 1961. līdz 1991. gadam, proti, kad spēkā stājās Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (turpmāk – Latvijas PSR) Kriminālkodekss¹ un Kriminālprocesa kodekss², līdz Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanai.³ Tāpēc rakstā bija nepieciešams ieskicēt būtiskākās juridiski

¹ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss. LPSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1961, Nr. 6.

² Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa kodekss. LPSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1961, Nr. 6.

³ “Līdz Latvijas Republikas kriminālkodeksa un Latvijas Republikas kriminālprocesa kodeksa pieņemšanai uzskatīt Latvijas PSR kriminālkodeksu un Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksu attiecīgi par Latvijas kriminālkodeksu un Latvijas kriminālprocesa kodeksu.” Sk.: “Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSR kriminālkodeksā un Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksā”. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1991, Nr. 33/34.

tiesiskās sekas tēmas kontekstā, kas saistās ar Latvijas Republikas okupāciju un vēlāk sekojošo aneksiju Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā (turpmāk – PSRS) sastāvā 1940. gadā.

Latvijas Republikā starpkaru periodā noziedzīgi iegūtas mantas institūts bija saglabājis savu kontinuitāti no Krievijas impērijas. Taču ar Latvijas Republika okupāciju, kam sekoja PSRS politiskās ideoloģijas marksisma-ļeņinisma uzspiešana, noziedzīgi iegūtas mantas institūts tika papildināts ar speciāliem likumiem, ko izmantoja par pamatu arī privātīpašuma atzišanai par noziedzīgi iegūtu mantu un konfiscēšanai valsts labā. Savukārt vēlāk, kad privātīpašums tā klasiskajā izpratnē, izņemot personisko mantu, vairs nepastāvēja, arī noziedzīgi iegūtas mantas institūta turpmāka attīstība nebija gluži aktuāla. Tādējādi vēlāk Latvijas PSR izstrādātajos krimināltiesību normatīvajos aktos noziedzīgi iegūtas mantas institūta saturs ir līdzīgs tam, kāds tas bija Latvijas Republikā starpkaru periodā,⁴ kam par pamatu bija Krievijas impērijas noziedzīgi iegūtas mantas institūta pamatprincipi.

Citiem vārdiem, raksta mērķis ir konstatēt Latvijas teritorijā noziedzīgi iegūtas mantas institūta izpratnes no 1961. līdz 1991. gadam ģenēzes avotus.

1. Marksisma-ļeņinisma ideoloģijas ietekme uz materiālo un procesuālo krimināltiesību normu izstrādi kontekstā ar noziedzīgi iegūtas mantas institūtu

Attiecībā uz noziedzīgi iegūtas mantas institūtu viennozīmīgi jāņem vērā, ka padomju periodā Latvijā valdīja marksisma-ļeņinisma ideoloģija.⁵ Proti, padomju periodā cīņa pret privātīpašuma pastāvēšanu, kā arī ideoloģijai atbilstošās kolektīvās mantas palielināšanu tika panākta ar speciālu likumu pieņemšanu, saskaņā ar kuriem par noziedzīgi iegūtu bija iespējams atzīt jebkuru valstij nepiederību mantu.

Taču atbilstoši marksisma-ļeņinisma politiskajai ideoloģijai Latvijas Republikas 1933. gada 24. aprīļa Sodū likums “[...] atbilda buržuāziskās Latvijas valdības reakcionārām šķiriskām interesēm un antikomunistiskai politikai, un to izmantoja darba ļaužu masu revolucionārās cīņas apspiešanai”⁶.

1933. gada 24. aprīļa Sodū likums pēc Latvijas valsts okupācijas bija spēkā tikai līdz 1940. gada 26. novembrim, turklāt Padomju Savienībā tiesas Latvijas Republikas Sodū likumu piemēroja vienīgi tiktāl, ciktāl tas atbilda Padomju Savienības politiskajai ideoloģijai jeb – tā laika vārdiem sakot – “darbaļaužu masu interesēm”. Jāpiebilst, ka Padomju Savienība gandrīz vai uzreiz pēc Latvijas Republikas okupācijas, 1940. gada 12. jūlijā, pieņēma likumu, ar ko 1933. gada 24. aprīļa Sodū likums tika papildināts ar

⁴ Sergejeva D. Noziedzīgi iegūtas mantas institūta tiesiskais regulējums Latvijas Republikā starpkaru periodā. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2021, 364.–369. lpp.

⁵ Marksisms [pēc pamatlicēja K. Marksa (1818–1883) vārda] – politiska un ekonomiska mācība, kas paredz kapitālisma iekārtas gāšanu, valsts kontroli pār ražošanas līdzekļiem un bezšķiru sabiedrības izveidošanu nākotnē; marksisms-ļeņinisms – marksisma variants, kas izveidojies, V. Ļeņinam (1870–1924) un citiem 20. gs. komunistiskās teorijas un prakses pārstāvjiem to attīstot tālāk. Ilustrētā svešvārdu vārdnīca. I. Andersone, I. Čerņevska, I. Kalniņa u. c. Rīga: Avots, 2019, 489. lpp.

⁶ Turpat.

jaunu noziedzīgu nodarījumu, tādējādi 80. panta sākumā paredzot kriminālatbildību par “Saeimas un pašvaldības iestāžu vēlēšanu un tautas nobalsošanas brīvības un pareizības traucēšanu[u]”.⁷

1940. gada 12. jūlijā tika pieņemts arī likums “Par kaitniecības apkarošanu”, kura mērķis bija vērsts uz aizlieguma ieviešanu attiecībā uz savas vai svešas mantas iznīcināšanu, bojāšanu vai nobēdzināšanu, ja tas tika izdarīts ar nolūku kaitēt “valsts vai sabiedrības interesēm”⁸. Šis likums aizsargāja “tautas mantu” no Padomju Savienībai naidīgās “buržuāzijas un kulakiem”.⁹ Tieši “buržuāzijas un kulaku” apspiešana bija pamatā likuma “Par kaitniecību apkarošanai” izdošanai.¹⁰ Būtiski uzsvērt, ka šis likums tika attiecināts arī uz tādiem gadījumiem, kad valdība uzskatīja personas iepirkšanos par nevajadzīgu, tādā veidā, ka tiek iztukšoti veikalu plaukti.¹¹ Saskaņā ar 1940. gada 22. jūlijā valdības paziņojumā norādīto valdībai bija tiesības vērsties pret šādām personām, veicot kontroli to dzīvesvietā un konfiscēt pārlietu iepirktos preču krājumus, protams, vēl sodot vainīgās personas pēc visas likuma bardzības.¹²

Kaitniecība valsts vai sabiedrības interesēm bija tik smags noziegums, ka ierosinātās lietas par īpašu kaitniecību Padomju Savienībai tika nodotas iztiesāšanai kara tiesai, turklāt iztiesāšana par šādiem noziedzīgiem nodarījumiem notika kara laikam atbilstošā kārtībā, kā soda veidu paredzot arī nāves sodu.

Likums “Par kaitniecības apkarošanu” tika papildināts ar jaunu tiesību normu arī ar 1940. gada 25. jūlija likumu, kas aizliedza jau “spekulatīvos nolūkos atsavināt, iegūt nobēdzināt vai slēpt preces, traucējot ar to normālu preču apgrozības norisi valstī”.¹³ Par šo noziedzīgo nodarījumu tika piemērota šādas mantas konfiskācija ar atpakaļejošu spēku, t. i., sākot ar 1940. gada 13. jūliju.

1940. gada 20. jūlijā tika pieņemts likums “Par korupcijas apkarošanu”, kura deklarētais mērķis bija cīnīties pret koruptīvām amatpersonām.¹⁴ Ar šo likumu patiesībā tika izveidots pamats prezumpcijai par mantas noziedzīgo izcelsmi, lai valsts labā pirmšķietami tiesiski konfiscētu jebkuru mantu, kas piederēja dienesta attiecībās nodarbinātajiem un to tuvākajiem radniekiem. Ar likumu “Par korupcijas apkarošanu” ieviestais pienākums – “sniegt ziņas par mantas iegūšanu” – saistīja “jebkuru dienestpersonu vēl desmit gadu laikā pēc tam, kad viņa jau atstājusi dienestu, kaut arī dienesta atstāšana būtu notikusi pirms šā likuma spēkā stāšanās”. Likums stājās spēkā jau tā “iesludināšanas dienā”. Papildus tam tika paredzēts, ka “ziņas par mantas iegūšanu var pieprasīt arī no dienestpersonas laulātiem, lejupeņjiem un augšupeņjiem”.

Proti, “[s]askaņā ar šo likumu prokuratūrai vai attiecīgā resora vadītājam bija tiesības pārbaudīt, vai amatpersona savu mantu ieguvusi godīgā ceļā, un pamatotu

⁷ 1940. gada 12. jūlija Pārgrozījumi Sodlu likumā. Valdības Vēstnesis, 1940. gada 13. jūlijs, Nr. 156.

⁸ 1940. gada 12. jūlija Likums par kaitniecības apkarošanu. Valdības Vēstnesis, 1940. gada 13. jūlijs, Nr. 156.

⁹ Blūma M., Reigase A. Latvijas PSR Kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga: Pēteru Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972, 11. lpp.

¹⁰ Turpat.

¹¹ Sk.: 1940. gada 25. jūlija Papildinājumi likumā par kaitniecības apkarošanu. Valdības Vēstnesis, 1940. gada 27. jūlijs, Nr. 168.

¹² Blūma M., Reigase A. Latvijas PSR Kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga: Pēteru Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972, 11. lpp.

¹³ 1940. gada 25. jūlija Papildinājumi likumā par kaitniecības apkarošanu. Valdības Vēstnesis, 1940. gada 27. jūlijs, Nr. 168.

¹⁴ 1940. gada 20. jūlija Likums par korupcijas apkarošanu. Valdības Vēstnesis, 1940. gada 20. jūlijs, Nr. 162.

šaubu gadījumā pieprasīt no amatpersonas izsmelošas ziņas par viņai piederošās mantas iegūšanu”.¹⁵ Taču, ja persona izvairījās sniegt ziņas par mantas izcelsmi vai sniegusi nepareizas ziņas, persona tika sodīta un nelikumīgi iegūtā manta konfiscēta Kriminālprocesa kodeksā noteiktajā kārtībā.

1940. gada 20. jūlijā tika pieņemts arī speciāls likums “Par zemes spekulācijas apkarošanu”.¹⁶ Šis likums aizliedza bez valdības amatpersonu atļaujas veikt nekustamā īpašuma darījumus. Turklāt, ja bija aizdomas par darījuma fiktīvo raksturu, valdības amatpersonas varēja atzīt darījumu par spēkā neesošu.

1940. gada 29. jūlijā valdība izdeva rīkojumu Nr. 323 “Par dārgmetālu, to izstrādājumu un dārgakmeņu nodošanu Latvijas Bankas glabāšanā”, kas uzlika visiem juvelierveikalu un juvelierdarbnieču īpašniekiem nodot dārgmetālus un to izstrādājumus Latvijas Valsts bankai: “Juvelieru veikalu īpašniekiem, kā arī dārgmetālu un dārgakmeņu apstrādāšanas darbnīcu īpašniekiem jānodod Latvijas Bankas glabāšanā [uzskaitītie] dārgmetāli, to izstrādājumi un dārgakmeņi, kas atrodas vai kam jāatrodas juvelieru veikalos, minētās darbnīcās, vai kas nodoti glabāšanā lombardā vai citur.”¹⁷ Jāpiebilst, ka bija paredzēti atsevišķi izņēmumi, proti, tas neattiecās uz labošanu vai izstrādāšanu pieņemtajiem priekšmetiem, kā arī uz atsevišķiem izstrādājumiem, kas nesasniedza likumā noteikto vērtību. Par šā pienākuma neizpildīšanu vainīgajām personām tika inkriminēta kaitniecība, un tās tika sodītas ar visu likuma bardzību.

Tādējādi bija ne tikai definēts noziedzīgi iegūtas mantas jēdziena saturs, bet arī tika saskaņota normatīvā bāze pirms Latvijas Republikas anektēšanas PSRS.

Tā kā 1940. gada 5. augustā Latvija tika anektēta Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā, Latvijas teritorijā spēkā stājās arī Vissavienības likumi: 1924. gada PSRS un savienoto republiku kriminālās likumdošanas pamatnoteikumi¹⁸; 1927. gada Nolikums par valsts noziegumiem¹⁹ u. c. Tiesību normas, kas attiecās uz krimināltiesībām, tika iekļautas Sodū likumā ar likuma grozījumiem, kas savukārt, kā jau tika norādīts, bija spēkā līdz 1940. gada 26. novembrim, proti, līdz spēkā stājās Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss.

Padomju Savienībā prevalēja uzskats, kas bija pamatots marksisma-ļeņinisma ideoloģijā, ka “tādu likumu saglabāšana, kuri attiecas uz sabiedriskām iekārtām un ko izdevuši izzudušo vai izzušanai nolemtu interešu pārstāvji, nozīmē atspoguļot likumā tikai šīs intereses, kas ir pretrunā ar vispārējām vajadzībām. [V]ecos likumus

¹⁵ 1940. gada 20. jūlija Likums par korupcijas apkarošanu. Valdības Vēstnesis, 1940. gada 20. jūlijs, Nr. 162.

¹⁶ 1940. gada 20. jūlija Likums par zemes spekulācijas apkarošanu. Valdības Vēstnesis, 1940. gada 20. jūlijs, Nr. 162.

¹⁷ Finanšu ministra 323. rīkojums par dārgmetālu, to izstrādājumu un dārgakmeņu nodošanu Latvijas Bankas glabāšanā. Valdības Vēstnesis, 1940. gada 30. jūlijs, Nr. 170.

¹⁸ Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик. Утверждены Постановлением Президиума ЦИК СССР от 31 октября 1924 года. Pieejams: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_2237.htm [aplūkots 25.12.2021.].

¹⁹ Положение о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо для Союза ССР опасных преступлениях против порядка управления) от 25 февраля 1927 года. Центральный исполнительный комитет СССР. Pieejams: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_3204.htm [aplūkots 25.12.2021.].

nevar likt jaunas sabiedrības pamatā, un tiem neizbēgami jāmainās, mainoties dzīves apstākļiem”.²⁰

Nemot vērā minēto un īstenojot marksisma-ļeņinisma politisko ideoloģiju, jaunu krimināltiesību aktu ieviešana tika attaisnota tādējādi, ka it kā 1933. gada 24. aprīļa Sodu likums neatbilda “darba ļaunžu” masu tiesiskajai apziņai un nespēja nodrošināt sabiedriskās dzīves aizsardzību pret noziedzīgiem nodarījumiem.²¹ Tāpēc 1940. gada 6. novembrī PSRS Augstākās padomes prezidijs izdeva speciālu dekrētu “Par KPFSR krimināltiesisko, civiltiesisko un darbu likumu pagaidu piemērošanu Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Padomju Sociālistisko Republiku teritorijās”.²² Tādējādi spēkā stājās Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss.

Rakstā netiek aplūkoti turpmākie juridiski administratīvie pasākumi līdz 1957. gadam, kas bija vērsti pret privātīpašumu un nostiprināja marksisma-ļeņinisma politisko ideoloģiju.

2. Noziedzīgi iegūtas mantas jēdziena un noziedzīgi iegūtas mantas institūta īpatnības marksisma-ļeņinisma ideoloģijas kontekstā

1957. gada 11. februārī PSRS Augstākā padome pieņēma likumu, īstenojot PSKP 20. kongresa norādījumus par savienoto republiku tiesību paplašināšanu, saskaņā ar ko tika paplašinātas savienību tiesības likumdošanas jomā.²³ Tādējādi Latvijas PSR 1957. gadā tika sākta krimināllikumu izstrādāšana. 1961. gada 6. janvārī Latvijas PSR Augstākās padomes piektā sasaukuma piektā sesija apstiprināja Latvijas Kriminālkodeksu, vienlaikus nosakot tā spēkā stāšanos – 1961. gada 1. aprīlis.²⁴

PSRS Augstākā padome 1958. gada 25. decembrī pieņēma PSR Savienības un savienoto republiku kriminālās likumdošanas pamatus,²⁵ kas noteica krimināltiesību pamatprincipus un vispārējos noteikumus. Tie bija saistoši visām Padomju Savienības republikām, izstrādājot vietējos krimināllikumus. Taču tajos nebija regulēti noziedzīgi iegūtas mantas institūta vispārējie noteikumi vai pamatprincipi.

Tātad var izdarīt secinājumu, ka noziedzīgi iegūtas mantas institūta regulējums, kāds tas tika ietverts Latvijas PSR 1961. gada Kriminālkodeksā un Kriminālprocesa

---

²⁰ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Издание второе. Том шестой. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1957, с. 259.

²¹ Blūma M., Reigase A. Latvijas PSR Kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga: Pēteru Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972, 15. lpp.

²² О временном применении уголовного, гражданского и трудового законодательства РСФСР на территории Литовской, Латвийской и Эстонской Советских Социалистических Республик. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 6 ноября 1940 года. В: Гусев Л. Н. История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры. Сборник документов. Москва: ГосЮрИздат, 1955, с. 572–573.

²³ Blūma M., Reigase A. Latvijas PSR Kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga: Pēteru Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972, 19. lpp.

²⁴ Turpat, 22. lpp. Sk. arī: Latvijas PSRS Augstākās Padomes Prezidijs Ziņotājs, 1957. gads, Nr. 4, 10. lpp.

²⁵ Закон СССР от 25 декабря 1958 года «Об утверждении основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик». Pieejams: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sss6067.htm> [aplūkots 26.12.2021.]. Sk. arī: Основы уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик от 6 марта 1963 года. Pieejams: <https://docs.cntd.ru/document/9006425> [aplūkots 26.12.2021.].

kodeksā, nav normatīvi pamatots Padomju Savienības politiskajā ideoloģijā, bet Krievijas impērijas noziedzīgi iegūtas mantas institūta pamatnostādņēs.

Lai gan padomju perioda noziedzīgi iegūtas mantas institūta juridiskais regulējums un izpratne bija atbilstoša tā laika tvērumam, ir secināms, ka padomju laika noziedzīgi iegūtas mantas institūta regulējošie pamatprincipi rodami tieši Krievijas impērijas tiesiskajā regulējumā. Turklāt jāuzsver, ka padomju laikā konstatējama noziedzīgi iegūtas mantas institūta stagnācija, kas skaidrojama, visticamāk, ar politiskās ideoloģijas ietekmi uz privātīpašuma izskaušanu.

Saskaņā ar Latvijas PSR Kriminālkodeksa 7. panta pirmo daļu jēdziens “noziedzīgums” tika skaidrots kā “[...] krimināllikumā paredzēts sabiedriski bīstams nodarījums (darbība vai bezdarbība), kas apdraud padomju sabiedrisko vai valsts iekārtu, sociālistisko saimniecības sistēmu, sociālistisko īpašumu, pilsoņu personu un viņu politiskās, darba, mantiskās un citas tiesības, kā arī citāds sociālistisko tiesisko kārtību apdraudošs, sabiedriski bīstams nodarījums, kas paredzēts krimināllikumā”. Tātad par noziedzīgi iegūtu mantu varēja atzīt tādu mantu, kas personas īpašumā vai valdījumā nonākusi Latvijas PSR Kriminālkodeksā paredzēta nozieguma izdarīšanas rezultātā.

Padomju laika krimināltiesību normatīvajos aktos jēdziens “noziedzīgi iegūta manta” nebija likumdevēja skaidrots, proti, likumos nebija ietverta jēdziena legāldefinīcija. Taču noziedzīgi iegūtas mantas jēdziena skaidrojums bija izsecināms no tiesību normu satura. Noziedzīgi iegūtas mantas institūta materiāltiesiskais saturs bija meklējams dažādās tiesību normās Latvijas PSR Kriminālkodeksā. Savukārt Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksā ietvertās procesuālās tiesību normas regulēja jautājumus, kas skāra rīcību ar mantu, kas iegūta noziedzīgā kārtā. Cita starpā noziedzīgi iegūtas mantas institūta saturs bija atrodams arī Latvijas PSR Augstākās tiesas plēnuma lēmumos, kas bija saistoši visām tiesām.

Saskaņā ar Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa 63. panta nosacījumiem noziedzīgi iegūta manta tika klasificēta kā lietiskais pierādījums, proti, tie bija priekšmeti, kas bijuši par apsūdzētā noziedzīgās darbības objektu. Savukārt saskaņā ar Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa 64. panta nosacījumiem šādu lietisko pierādījumu pēc detalizētas apskates, kas bija fiksēts priekšmeta apskates protokolā “[...] ar īpašu izziņas izdarītāja, izmeklētāja, prokurora vai tiesas lēmumu un [...] glabā[ja] tai izziņas vai iepriekšējās izmeklēšanas iestādē vai tiesā, kuras rīcībā atrodas krimināllieta”. Taču “[a]tsevišķos gadījumos lietiskos pierādījumus jau pirms lietas pabeigšanas var[ēja] izsniegt to īpašniekiem, ja viņi to lūdz[a] un ja šādu lūgumu [bija] iespējams apmierināt, nekaitējot tiesvedībai [...] lietā”.

Saskaņā ar Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa 168. panta pirmās un otrās daļas nosacījumiem noziedzīgi iegūta manta (noziedzīgā veidā iegūtās vērtības) neatkarīgi no tās atrašanās vietas varēja tikt izņemta no citas personas valdījuma ar izņemšanu vai kratīšanu. Likumdevējs nebija ierobežojis to subjektu klāstu, kas varēja tikt pakļautas kratīšanai vai pie kurām varēja tikt veikta noziedzīgi iegūtas mantas izņemšana.

Arī pēc neatkarības atjaunošanas noziedzīgi iegūtas mantas institūta regulējošās tiesību normas (līdz pat mūsdienām) noteic, ka kriminālprocesa veicošā amatpersona noziedzīgi iegūtu mantu, neatkarīgi no tās atrašanās vietas, izņem no citas personas valdījuma (Kriminālprocesa likuma 179. pants, 186. pants)²⁶.

²⁶ Kriminālprocesa likums: LV likums. Latvijas Vēstnesis, 2005, Nr. 74.

Saskaņā ar Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa 66. panta pirmās daļas 2. punktu “[l]ēmumā par atteikšanos ierosināt krimināllietu vai par krimināllietas izbeigšanu, kā arī spriedumā jānorāda, kas darāms ar lietiskajiem pierādījumiem un citiem lietā izņemtajiem priekšmetiem, [...] vērtības un lietas, kas iegūtas noziedzīgā kārtā vai kas bijušas paredzētas vai izlietotas nozieguma izdarīšanai, [bija] konfiscējamas vai arī izsniedzamas atpakaļ to īpašniekam”.

Būtiski nošķirt, ka jēdziens “konfiskācija”, kas tika lietots, risinot jautājumus par rīcību ar noziedzīgi iegūtu mantu, nebija konsekventi attiecināts tikai uz noziedzīgā ceļā iegūtas mantas bezatlīdzības atsavināšanu valsts labā, bet arī uz personai piemērojamo sodu – “[m]antas konfiskācija ir notiesātā personiskajā īpašumā esošās visas mantas vai tās daļas piespiedu pārņemšana valsts īpašumā bez atlīdzības”. Attiecībā uz noziedzīgā ceļā iegūta materiāla labuma atņemšanu nereti tika lietots jēdziens “piedzīņa”. Proti, tiesai bija pienākums lemt jautājumu par nepamatoti iegūtā piedziņu cietušā labā vai, kad cietušie nebija konstatēti, valsts labā.²⁷ Tādējādi padomju perioda krimināltiesībās attiecībā uz noziedzīgi iegūtas mantas atņemšanu (bezatlīdzības atsavināšanu) tika lietoti jēdzieni “piedzīņa” un “konfiskācija”.

Padomju perioda krimināltiesībās jau bija atzīts, ka ne tikai manta, kas tieši bija iegūta noziedzīgā nodarījuma rezultātā, bet arī manta, kas bija iegādāta par noziedzīgi iegūtiem līdzekļiem, bija pakļaujama piedziņai vai konfiskācijai. Proti, ja noziedzīgi iegūtā manta jau bija atsavināta un iegūtie līdzekļi izmantoti citas mantas iegādei, uz šo mantu primāri bija vērojama piedziņa. Tādējādi bija pienākums izmeklēšanai noskaidrot, vai nepastāv tāda manta, kas iegādāta par noziedzīgi iegūtiem līdzekļiem.²⁸

Saskaņā ar 1983. gada 28. marta Latvijas PSR Augstākās tiesas plēnuma lēmumu Nr. 1, visas personas, kas bija saistītas ar izlaupīšanu, tostarp personas, kuras iegādājās un/vai realizēja mantu, zinot, ka tā iegūta noziedzīgā kārtā, bija saucamas pie kriminālatbildības.²⁹ Šis darbības, proti, noziedzīgi iegūtas mantas uzpirkšana, viennozīmīgi tika atzītas par noziedzīgu nodarījumu pret mantu veicinošiem apstākļiem.³⁰

Turklāt jāuzsver, ka padomju periodā jau bija skaidri noteikts tiesas pienākums konfiscēt finanšu līdzekļus, ko persona ieguva, veicot noziedzīgas darbības, piemēram, spekulāciju, kuras rezultātā gūti ienākumi un citas vērtības. Šāda manta tika uzskatīta par noziedzīgā ceļā iegūtu.³¹ Padomju periodā nebija sveša arī noziedzīgi iegūtas mantas aizstāšana. Proti, ja nauda un citas vērtības, kas tika iegūtas noziedzīgā ceļā, nebija atrastas, nepamatoti iegūtais (attiecīgās mantas vērtība, finanšu līdzekļu apmērs) bija piedzenams valsts labā.³²

Pamatoti var izdarīt secinājumu, ka Latvijas PSR laikā noziedzīgi iegūtas mantas institūts jau ietvēra arī noziedzīgi iegūtas mantas legalizāciju kā tamlīdzīgi krimināli sodāmu darbību, noziedzīgi iegūtas mantas konfiskāciju, noziedzīgi iegūtas mantas

²⁷ Latvijas PSR Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums 1965–1983. Rīga: Avots, 1995, 130., 154. lpp.

²⁸ 1977. gada 26. decembra Latvijas PSR Augstākās tiesas plēnuma lēmums Nr. 8 ar grozījumiem, kas izdarīti ar 1983. gada 28. marta plēnuma lēmumu Nr. 3 un 1988. gada 27. jūnija plēnuma lēmumu Nr. 5. Latvijas PSR Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums 1965–1989, Rīga: Avots, 1991, 149. lpp.

²⁹ Latvijas PSR Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums 1965–1983. Rīga: Avots, 1995, 130.–131. lpp.

³⁰ Turpat.

³¹ Turpat, 149. lpp.

³² Turpat, 151. lpp.

aizstāšanu, kā arī noziedzīgi iegūtas mantas atsavināšanu arī no trešās personas un tās nodošanu cietušajam vai valstij, ja cietušais netika konstatēts.

Kopsavilkums

1. Padomju periodā bija sastopama normatīvi regulēta prezumpcija par mantas noziedzīgo izcelsmi, kas līdzīgi kā mūsdienās cita starpā ietvēra apgriezto pierādīšanas pienākumu, proti, mantas īpašniekam bija pienākums pierādīt mantas likumīgo izcelsmi.
2. Pēc 1958. gada, kad PSRS, paplašinot Savienības republiku likumdošanas tiesības, piešķīra Savienības republikām tiesības pašām izstrādāt savus krimināltiesību normatīvos aktus, Latvijas PSR Kriminālkodeksā un Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksā prezumpcija par mantas noziedzīgo izcelsmi netika ietverta.
3. Latvijas PSR izstrādātajās krimināltiesībās noziedzīgi iegūtas mantas institūts ietvēra arī noziedzīgi iegūtas mantas legalizāciju kā tamlīdzīgi krimināli sodāmu darbību, noziedzīgi iegūtas mantas konfiskāciju, noziedzīgi iegūtas mantas aizstāšanu, kā arī paredzēja noziedzīgi iegūtas mantas atsavināšanu arī no trešās personas un tās nodošanu cietušajam vai valstij, ja cietušais netiek konstatēts.
4. Lai gan padomju perioda noziedzīgi iegūtas mantas institūta juridiskais regulējums un izpratne bija atbilstoša tā laika tvērumam, secināms, ka padomju laika noziedzīgi iegūtas mantas institūta regulējošie pamatprincipi rodami Krievijas impērijas tiesiskajā regulējumā. Tā ir savdabīga un pat paradoksāla marksisma-ļeņinisma ideoloģijas un klasiskā kriminālprocesa (1864. gada 20. novembra Krievijas impērijas Kriminālprocesa nolikums) sintēze.
5. Laikposmā vismaz no 1961. gada līdz 1991. gadam, kad tika atjaunota Latvijas Republika, ir konstatējama noziedzīgi iegūtas mantas institūta stagnācija, jo privātpašums tā klasiskajā izpratnē, izņemot personisko mantu, vairs nepastāvēja, attiecīgi arī noziedzīgi iegūtas mantas institūta turpmāka attīstība nebija aktuāla.